

Wykładnik stężenia jonów wodorowych

Wodór, którego atom posiada najprostszą budowę, odgrywa w przyrodzie i w technice olbrzymią rolę. Atom wodoru składa się, jak zresztą atom każdego pierwiastka, z jądra i powłoki elektronowej. W jądrze atomu wodoru, zgodnie z liczbą porządkową czyli atomową, znajduje się jeden proton o ładunku elektrycznym dodatnim, w powłoce elektronowej natomiast krąży jeden elektron o ładunku elektrycznym ujemnym, a wielkością równym ładunkowi protonu. Atom wodoru jako całości jest w równowadze elektrycznej, jest elektrycznie obojętny. Jeśli atom wodoru straci elektron, staje się *jonem wodorowym*, który właściwie jest protonem. Najprostszym związkiem chemicznym wodoru jest woda. W drobinie wody na atom tlenu przypadają dwa atomy wodoru. Drobiny wody w stanie ciekłym nie zachowują się obojętnie względem siebie. W chemicznie czystej

wodzie, w tym najbardziej powszechnym rozpuszczalniku, zachodzi zjawisko *protolizy*:

Jak z powyższego równania reakcji protolizy wynika, jedne drobiny wody działają jako *protolizatory*, czyli oddawacze protonów na inne drobiny wody, które są *deprotonatorami*, to jest odbieraczami protonów. Na skutek tego procesu powstają w wodzie jony hydroksonowe H_3O^+ i jony hydroksylowe czyli wodorotlenowe OH^- . Jon *hydroksonowy* H_3O^+ jest prosto uwodnionym protonem lub uwodnionym jonem H^+ .

W chemicznie czystej wodzie, w każdej temperaturze, ustala się równowaga chemiczna między drobinami wody, które nie uległy protolizie, a jonami H_3O^+ i OH^- . Dla prostoty dalszego wyjaśniania, uwodnione jony wodorowe H_3O^+ można rozpatrywać jako wolne jony wodorowe H^+ .

Bardzo ważną dla chemii jest strona ilościowa powyższego zjawiska. W chemicznie czystej wodzie, w stałej temperaturze ustala się stężenie jonów wodorowych równe stężeniu jonów wodorotlenowych:

$$[H'] = [OH']$$

Klamrami prostokątnymi oznacza się stężenia. Jednostką stężenia przyjętą w obliczeniach chemicznych jest gramodrobina czyli mol, gramoatom lub gramojon, przypadający na objętość litra roztworu. W myśl definicji stężenia, pomijając częściowy rozpad wody na jony H' i OH' , można też wyliczyć „stężenie wody w wodzie”. W temperaturze $20^{\circ}C$ masa litra wody wynosi około 1000 gramów, ponieważ mol wynosi 18,016 g, toteż w litrze wody znajduje się $1000 : 18,016 = 55,5$ mola wody, czyli stężenie wynosi 55,5. Chemicznie czysta woda jest roztworem jonów H' i OH' . Pomiarzy fizykochemiczne wykazały, że w temperaturze $20^{\circ}C$ stężenie jonów wodorowych w wodzie wynosi 10^{-7} gramojonu wodorowego na litr wody.

$$\left[\begin{aligned} 10^0 &= 1, \quad 10^{-1} = \frac{1}{10}, \quad 10^{-2} = \frac{1}{10^2} = \frac{1}{100}, \quad 10^{-3} = \\ &= \frac{1}{10^3} = \frac{1}{1000}, \quad \dots \dots \dots \quad 10^{-7} = \frac{1}{10^7} = \\ &= \frac{1}{10000000} \end{aligned} \right]$$

Chemicznie czysta woda charakteryzuje się tym, że w temperaturze $20^{\circ}C$, w 1 litrze, tylko dziesięciomilionowa część jednej gramodrobiny (mola) wody ulega rozpadowi na jony H' i OH' . Powstaje wówczas dziesięciomilionowa część gramojonu H' i dziesięciomilionowa część gramojonu OH' .

Według obliczeń Loschmidta-Avogadry, gramodrobina, gramoatom, gramojon jest to $6,02 \cdot 10^{23}$ pojedynczych drobin, atomów i jonów. Liczba $6,02 \cdot 10^{23}$ jest olbrzymia, bo jeśli np. $6,02 \cdot 10^2 = 6,02 \cdot 100 = 602$, a $6,02 \cdot 10^3 = 6,02 \cdot 1000 = 6020$, to $6,02 \cdot 10^{23} = 602$ i 21 zer.

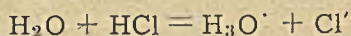
W litrze chemicznie czystej wody w temperaturze $20^{\circ}C$ znajduje się tylko dziesięciomilionowa część gramojonu, 10^{-7} gramojonu = 1 gramojon : $10^7 = 6,02 \cdot 10^{23} : 10^7 = 6,02 \cdot 10^{16}$ pojedynczych jonów wodorowych. Ażeby wyobrazić sobie realniej jaka jest to duża ilość jonów, należy wykonać następujące przykładowe wyliczenie:

Litr wody chemicznie czystej w temperaturze $20^{\circ}C$ to około 1000 cm^3 lub $1\,000\,000 \text{ mm}^3 = 10^6 \text{ mm}^3$ wody. Jeśli w litrze znajduje się $6,02 \cdot 10^{16}$ pojedynczych jonów wodorowych, to w 1 mm^3 jest tych jonów milion razy mniej czyli $6,02 \cdot 10^{16} : 10^6 = 6,02 \cdot 10^{10} = 60\,200\,000\,000$ a więc sześćdziesiąt miliardów dwieście milionów pojedynczych jonów H' . Gdyby je można było jakimś sposobem z 1 mm^3 wody wyciągnąć i rozdzielić między wszystkich ludzi na kuli ziemskiej, to każdy człowiek otrzymałby około 30 jonów H' .

Iloczyn jonowy wody.

Prawem przyrody stężenie jonów H' i OH' w temperaturze $20^{\circ}C$, w chemicznie czystej wodzie wynosi 10^{-7} gramojonu na litr. Iloczyn z powyższych stężeń, nazywa się iloczynem jonowym wody i wynosi on: $K_{H_2O} = [H'] \cdot [OH'] = 10^{-7} \cdot 10^{-7} = 10^{-14}$ (wykładniki potęgowe sumuje się). Iloczyn jonowy wody w stałej temperaturze jest wielkością stałą, a w temperaturze $20^{\circ}C$ wynosi zawsze 10^{-14} .

Jeżeli do wody wprowadzi się drobiny innych substancji, które mogą zmieniać stężenie jonów H' i OH' , to nie mogą one jednak zmienić iloczynu jonowego wody, bowiem jest on *wielkością stałą*. Na przykład 0,1 normalny roztwór wodny chlorowodoru jest to roztwór, który w litrze zawiera 0,1 gramorównoważnika HCl (czyli w tym wypadku 0,1 gramodrobiny HCl). Drobiny chlorowodoru wprowadzone do wody ulegają reakcji protolizy:

lub prościej według Arrheniusa, drobiny HCl ulegają dysocjacji elektrolitycznej na jony H' i jony Cl' . Można przyjąć, że wszystkie wprowadzone drobiny uległy rozpadowi na jony. Z dziesiątej części gramodrobiny HCl przy całkowitym rozpadowie może powstać tylko dziesiąta część gramojonu $H.W$ 01 normalnym roztworze wodnym HCl , $[H'] = 0,1 = 10^{-1}$, ponieważ iloczyn jonowy musi być zachowany, łatwo więc wyliczyć ile wynosi $[OH']$:

$$\begin{aligned} [H'] \cdot [OH'] &= 10^{-14} \\ 10^{-1} \cdot [OH'] &= 10^{-14} \\ [OH'] &= \frac{10^{-14}}{10^{-1}} = 10^{-13}. \end{aligned}$$

Jak z wyliczenia wynika, stężenie jonów OH' zmalało, ponieważ stężenie jonów H' w wodzie wzrosło a iloczyn jonowy, jako wielkość stała, pozostał niezmienny. Tablica 1 podaje zależności między stężeniami jonów H' i jonów OH' w roztworach wodnych kwasów i zasad w temperaturze $20^{\circ}C$. W każdym wodnym roztworze kwasu czy zasady znajdują się równocześnie jony wodorowe i jony wodorotlenowe. Odczyn roztworu wodnego można wyrażać stężeniem jonów wodorowych lub stężeniem jonów wodorotlenowych (tablica 1). Jeśli stężenie jonów H' jest większe aniżeli stężenie jonów OH' , roztwór posiada odczyn kwaśny.

Stężenie jonów wodorowych większe od 10^{-7} (np. 10^{-6} , 10^{-5} itd.) charakteryzuje roztwory kwaśne. Stężenie jonów mniejsze od 10^{-7} (np. 10^{-8} , 10^{-9} itd.) charakteryzuje roztwory alkaliczne. Roztwór wodny o obojętnym odczynie posiada $[H'] = 10^{-7}$ (tablica 2). Aby uniknąć ujemnych potęg liczby 10 wyrażających stężenie jonów wodorowych, Sørensen wprowadził pojęcie P_H (potentia hydrogenii). Jest to ujemny logarytm ze stężenia jonów wodorowych:

$$p_H = -\log [H']$$

Tablica 1

Zależność stężenia jonów H' i jonów OH' wynikająca z iloczynu jonowego wody w temperaturze 20° C

Odczyn roztworu	[H']	[OH']	(H) · (OH) = K _{H₂O}
Kwaśny	10 ⁰	10 ⁻¹⁴	10 ⁰ · 10 ⁻¹⁴ = 10 ⁻¹⁴
	10 ⁻¹	10 ⁻¹³	10 ⁻¹ · 10 ⁻¹³ = 10 ⁻¹⁴
	10 ⁻²	10 ⁻¹²	10 ⁻¹⁴
	10 ⁻³	10 ⁻¹¹	"
	10 ⁻⁴	10 ⁻¹⁰	"
	10 ⁻⁵	10 ⁻⁹	"
	10 ⁻⁶	10 ⁻⁸	"
Obojętny	10 ⁻⁷	10 ⁻⁷	10 ⁻¹⁴
Alkaliczny	10 ⁻⁸	10 ⁻⁶	10 ⁻¹⁴
	10 ⁻⁹	10 ⁻⁵	"
	10 ⁻¹⁰	10 ⁻⁴	"
	10 ⁻¹¹	10 ⁻³	"
	10 ⁻¹²	10 ⁻²	"
	10 ⁻¹³	10 ⁻¹	"
	10 ⁻¹⁴	10 ⁰	"

Na przykład:

$$[H'] = 10^{-2}, \text{ to } p_H = 2.$$

W tablicy 2 podane są stężenia jonów wodorowych oraz przeliczenia stężeń na p_H. Jak z tablicy wynika p_H w rozcieńczonych roztworach wodnych kwasów lub zasad mieści się w granicach od 0 do 14.

Podobnie jak stężenie jonów wodorowych może być wyrażane przy pomocy p_H, tak też stężenie jonów wodorotlenowych może być wyrażane przy pomocy p_{OH}, które jest również wykładnikiem ze znakiem przeciwnym potęgi liczby 10 określającej stężenie jonów OH.

Suma p_H i p_{OH} w każdym wodnym roztworze jest wielkością stałą i w temperaturze 20° C wynosi 14. Rys. 1 wyraża jasno zależność p_H i p_{OH}. Jeśli np. p_H=3, to z dolnej skali rys. 1 wynika, że p_{OH}=11.

Tablica 2

Obliczenia p_H

(H)	Wyliczenie p _H p _H = -log[H']	p _H	Odczyn roztworu
10 ⁰	p _H = $-\frac{(0 \log 10)}{1} = 0$	0	kwaśny
10 ⁻¹	p _H = $-(-1 \log 10) = 1$	1	
10 ⁻²	p _H = $-(-2 \log 10) = 2$	2	
10 ⁻³		3	
10 ⁻⁴		4	
10 ⁻⁵		5	
10 ⁻⁶		6	alkaliczny
10 ⁻⁷		7	
10 ⁻⁸		8	
10 ⁻⁹		9	
10 ⁻¹⁰		10	
10 ⁻¹¹		11	
10 ⁻¹²		12	
10 ⁻¹³		13	
10 ⁻¹⁴		14	

Rys. 1

Stężenie jonów wodorowych ma zasadnicze znaczenie dla przebiegu wielu reakcji chemicznych.

W praktyce laboratoryjnej, analitycznej, technologicznej i innej, powszechnie określa się je przy pomocy p_H. Pomiar p_H prowadzone są z dużą dokładnością. Na przykład z pomiaru wynika, że p_H=1,75, to [H'] = 10^{-1,75}, przy pomocy logarytmów łatwo się wylicza, że 10^{-1,75} = 1,78 · 10⁻². Tabele w różnych podręcznikach chemicznych, a także w „Kalendarzu Chemicznym” z 1950/51 roku na str. 134 podają gotowe przeliczenia stężenia jonów wodorowych ze znanego p_H. Na przykład jeśli p_H=0, to [H'] = 10 p_H = 10⁰ = 1. Roztwór jest bardzo kwaśny, bowiem zawiera w litrze gramjon wodoru. Z tablicy 2 wynika, że p_H od 0 do 7 określa odczyn roztworu kwaśny, p_H=7 odczyn obojętny, a p_H od 7 do 14 określa odczyn alkaliczny.

Ponieważ logarytm potęgi dziesięciu jest równy iloczynowi wykładnika potęgi i logarytmu liczby 10, a logarytm 10=1, toteż p_H jest prosto wykładnikiem potęgowym ze znakiem przeciwnym liczby 10 wyrażającej stężenie jonów H'.

Tadeusz Pukas